

ГЕРОНТОЛОГІЧНА ЗЛОЧИННІСТЬ: ДЕЯКІ ІСТОРИЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ЧИННИКИ

Барабаш Ольга Олегівна,

доктор юридичних наук, професор кафедри
загальноправових дисциплін Інституту права,

Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів, Україна

Греченко Володимир Анатолійович,

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
факультету №6, Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків, Україна

Анотація: У статті розглядається основні історичні та теоретичні аспекти геронтологічної злочинності. Автори спираються на дослідження таких видатних вчених як І.І. Мечников, А.Кетле, М.Ф. Владимирський -Буданов, М.Заменгоф, які вказали на вплив на злочинність таких факторів: віку людини; статі; виду занять людини; її місця проживання; рівня освіти. Проаналізовано також положення Литовських Статутів, «Прав, за якими судиться малоросійський народ» щодо вікової злочинності.

Ключові слова: теорія та історія держави та права, старіння населення, геронтологія, злочинність серед людей похилого віку, запобігання злочинності.

Ще півстоліття тому старіння населення було характерно тільки для розвинених держав, то сьогодні очевидно, що цей процес охоплює практично весь світ, різниться тільки ступінь і швидкість старіння. Якщо у високорозвинених державах процес старіння триває вже упродовж багатьох десятиліть, то, що стосується менш розвинених держав, там цей процес почався відносно недавно. Якщо в 1955 р. кількість людей у віці 65 років і старше у всіх країнах складала 143 млн. (5,2 %), у 1975 р. – 232 млн. (5,7 %), то в 1990 р. – 328 млн. (6,2 %), а у 2005 р. вже 475 млн. (7,1 %). На 2025 р. прогнозується їх збільшення до 822 млн., що становитиме 9,7 % всього населення Землі [1].

Розподіл населення України за основними віковими групами, (порівняно з попередніми роками), наглядно ілюструють дані Всеукраїнського перепису населення 2001 р. Із них видно, що між переписами 1959 і 2001 років частка осіб у віці старшому за працездатний (понад 60 років для чоловіків і понад 55 років для жінок) зросла на 11,3 % (з 13,5 % у 1959 р. до 24,8 % у 2001 р.). [2].

Принагідно відзначимо, що наука, яка вивчає процес старіння, (геронтологія) завдячує своїм походженням уродженцю України нобелівському лауреату і видатному вченому Іллі Мечникову, якого небезпідставно вважають автором даного терміну. У своїх роботах «Етюди оптимізму» і «Етюди про природу людини» він зробив науковий аналіз старості і старіння і виклав створену ім власну теорію про ортобіоз - оптимістичне розуміння життя, старіння і смерті [3].

Наукове дослідження передумов злочинності, в тому числі й геронтологічної, було розпочато таким відомим кримінологом, як А. Кетле. Він як представник статистичного напрямку позитивістської кримінологічної школи, виявив вплив на злочинність таких факторів: віку людини; статі; виду занять людини; її місця проживання; рівня освіти та ін. [4, с. 100]. Така класифікація дозволяє довести важливість впливу соціальних факторів на протиправну поведінку людини. М. Заменгоф надав власну кримінологічну оцінку геронтологічної злочинності: «Ми можемо стверджувати, що кожному віку людини відповідають в даній країні і за цей період часу особливі соціальні та особливі психофізичні ознаки. Характеризуючи цілісно вікову групу, до якої належать особи похилого віку, визначаючи її становище в соціальному житті взагалі, ознаки ці визначають становище даної групи в цікавій для нас галузі соціального життя – в злочинності» [5, с 169]. Отже, злочинність осіб похилого віку визначається сукупністю різноманітних факторів: біологічних, психофізичних, соціальних.

Ставлення вчених до старіння населення неоднозначне. Так, одні вважають, що процес старіння населення -позитивне явище, оскільки старше покоління в умовах підвищення тривалості життя є значним ресурсом

культурного та економічного розвитку. Проте більшість учених визнають старіння населення як негативне демографічне явище, яке закономірно тягне за собою безліч серйозних проблем у всіх сферах життя суспільства.

Економічними наслідками є збільшення бюджетного дефіциту у зв'язку зі зростанням витрат на утримання людей похилого віку в умовах скорочення трудових ресурсів. У соціальній сфері збільшення кількості людей похилого віку викликає необхідність удосконалити системи соціального обслуговування, охорони здоров'я, побуту, відпочинку, працевлаштування. Висока частка осіб похилого віку серед населення створює проблеми та психологічного характеру. Більшість людей похилий вік сприймають як вік втрат, самотності, звуження кола їхніх соціальних контактів, значимі внутрішньосімейні стосунки стають напруженими, нерідкі факти сімейного насильства, часто виникає страх стати жертвами злочинів.

Слід зазначити такий несприятливий наслідок, як зростання криміногенності серед представників геронтологічної групи. Якщо у 2010 р. В Україні питома вага осіб, які вчинили злочини у віці старші за працездатний, становила 1,7% від загальної кількості злочинців, то вже у 2013 р. - 2,3%. На тлі негативних соціально-економічних змін, зниження загального рівня моральності, злочинність осіб похилого віку безсумнівно матиме зростаючий характер.

Серйозною проблемою сучасності також є стабільно висока кількість злочинів, скоєних щодо літніх людей, які мають такі віктимні властивості, як надмірна довірливість, вразливість і емоційність. При цьому необхідно враховувати, що одним із важливих моментів у процесі старіння є поступове зниження адаптації до складних непередбачуваних життєвих ситуацій. Статистичні дані Міністерства внутрішніх справ України констатують зростання числа осіб похилого віку, яких визнано потерпілими внаслідок скоєних щодо них злочинів. Щорічно, це 12 – 13 % від загальної кількості потерпілих. Тим часом необхідно враховувати і той факт, що частина злочинів,

які скоюються щодо літніх осіб, не підпадає під облік офіційної статистики, оскільки є латентними.

В історії людства завжди існувала та частина злочинності, яку ми сьогодні визначаємо як «геронтологічна злочинність». Як зазначав визначний дослідник історії права, професор Київського університету М. Ф. Владимирський-Буданов «про вік кримінальної відповідальності пам'ятки законодавства мовчать аж до другої половини XVII ст.» [6, с. 338]. Питання про вік тоді було релігійним, а не світським. Людина розглядалась як творіння Бога, розвивалась за встановленими ним законами, а державна влада не вправі була на власний розсуд встановлювати вікові межі відповідальності. Тому закономірним є те, що увага світського законодавства до віку проявляється тільки у другій половині XVII ст. вслід за великими релігійними потрясіннями, релігійним розколом та зростанням ролі «мирського». Перша вказівка на кримінально значущий вік з'являється на теренах України за нормами Литовських статутів. Так, Перший (Старий) Литовський статут 1529 р. вказував, що «якби хто убив свого рідного батька або матір, то він засуджується до безчестя і смертної кари» (арт. 14 розд. 7) [7, с. 256]. Кримінальне право Гетьманщини знало певні особливості кримінальної відповідальності осіб похилого віку. Вчинення злочину такими особами визнавалося пом'якшуючою обставиною. Так, у нормах кодексу «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року. визначалася категорія осіб за віком, що повністю звільнялась від будь-якого покарання. До цієї категорії належали люди старечого віку, «которые от глубокой старости проходят в детоуміе и подобное малим детям обхожденіе». Як зазначається у п. 7 арт. 44 глави XX, «таковимъ престарелимъ никакого наказанія уже чинить не надлежитъ» [8, с. 384]

Отже, можна констатувати, що зміни, які відбуваються у віковій структурі населення, безпосередньо впливають на кількісні характеристики злочинності та на переважання у ній окремих вікових груп. На нашу думку, збільшення кількості осіб похилого віку - умова, яка не породжує злочинність, але впливає на її кількісні показники. Вчені різних країн, до думки яких ми

приєднуємося, прогнозують найближчим часом зростання геронтологічної злочинності. І не викликає жодного сумніву, що ці процеси наростатимуть у зв'язку з масовим старінням населення.

Список літератури

1. Карюхин Э. В. Старение населения: демографические показатели. URL.: [http:// www.dobroedelo.ru/article.asp](http://www.dobroedelo.ru/article.asp)
2. Всеукраїнський перепис населення 2001. URL.: www.ukrcensus.gov.ua/g/d2_work.gif
3. Мечников Илья. Этюды оптимизма. URL.: <https://mybook.ru/author/ii-mechnikov/etyudy-optimizma/read/>
4. Кетле А.Ж. Социальная система и законы, ею управляющие / с фр. пер. кн. Н. Шаховской. СПб. : Н. Поляков и К, 1866. 315 с.
5. Заменгоф М.Ф. Преступность стариков. Петроград : Сенатская типография, 1915. 42 с.
6. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права. 7-е изд. Пг. ; Киев : Н. Я. Оглоблин, 1915. 699 с.
7. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. – Том I. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2002. 464 с.
8. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 року / за ред. Ю. С. Шемшученка. К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 1997. 547 с.